

הדרך היומית

משום כבוד השבת.

ע"י עוד בשו"ת צ"ץ אליעזר (ר"ח ס' ב) שהאריך בנידון, האם נעליים בכלל מלבוש, והביא מהכף החיים (רס"ב סק"ה) שגם אם עולה מתוך דברי הירושלמי שמדינת אי"צ להחליף נעליים מיוחדות לשבת, עכ"פ יש כאן מידת חסידות.

ואפשר שיצא נפק"מ לדינא, בשבת של תשעת הימים (מהרה יבנה המקדש) שהביא המח"ב (תקנא סק"ו) מנהג הגאון להחליף כל המלבושים של שבת, שלא כדברי הרמ"א שפסק שאין להחליף כי אם מלבוש אחד. אפשר, דבר שאינו מחמת חיוב השבת "שלא יהיה מלבושך של שבת כמלבושך של חול", יש מקום לדון אם ראוי להחליפו. או מאחר שכבר כך נהגו, שיש נעליים מיוחדות לשבת, הרי זה "בגד שבת", ואין לנהוג אבלות בבגדים, לפי דעת הגאון בשבת של תשעת הימים. ויש לעיין.

האם מותר להשתחוות לכומר שיש לו שתי וערב בבגדו וכד'?

לגבי עבודה מחמת יראה או אהבה נחלקו אב"י ור"ב, הוכיח אב"י "לא תשתחוה להם" דווקא לעבודה זרה יש איסור ולא לאדם, אא"כ עשה עצמו אלוהות, והביאה הברייתא דזוגמה מהמן, א"כ מוכיח אב"י שאסור לעבוד מיראה, שהרי המן השתחוה לו מחמת פחד המלך, ודוגמ' לעבודה אסורה הביאה הברייתא מהמן. דחה ר"ב, שהביאו דוגמה מהמן לענין שעשה עצמו לאלוהות, ובאמת בהמן לא היה אסור מחמת שנעשה מיראת המלך.

שאלו תוס' (ד"ה רבא) לדעת רבא שאין איסור בהשתחויה מחמת יראה או אהבה מדוע לא השתחוה מרדכי להמן והרי אין בכך איסור וכולם השתחוה להמן מחמת יראת אחשוורוש. ביארו תוס', א. שביארו במדרש שהיו על המן צלמים ולא רצה מרדכי להשתחוות להם (לשון המדרש באסור רבה פרשה ז, ה "ר"ב נפחא אמר שני עשירים עמדו בעולם, אחד לישראל ואחד לעובדי כוכבים ולא עמד להם ממונם אלא לרעתם. קרח בישראל, שמצא אוצרות של כסף וזהב שהטמין יוסף, והמן בעובדי כוכבים לקח אוצרות מלכי יהודה, וכיון שראה המלך את עשרו ועשרת בניו לפניו שרים עמד וגדלו ורוממו מה"ד "אחר הדברים האלה גדל המלך אחשוורוש את המן בן המדתא האגגי וינשאהו" וצוה המלך שיהו כורעים ומשתחיים לו מה עשה המן, עשה לו צלם מרוקם על בגדיו ועל לבו וכל מי שהיה משתחוה להמן היה משתחוה לעבודת כוכבים"). ב. מעיקר הדין היה מותר ורצה לקדש כמעשה שהובא בירושלמי וכו'. על הביאור הראשון תמה המהר"ם, אם מדובר שהיו על המן צלמים מה הראיה שהביא אב"י שאסור להשתחוות מחמת יראה, והרי היה אסור להשתחוות להמן משום הצלמים שעליו, וביאר שהברייתא אסרה להשתחוות להמן אף כאשר לא היו עליו צלמים מחמת הנידון של יראה וכו', וכאשר היה נראה לפני מרדכי היה עליו צלמים ולכך לא השתחוה.

דן התרומת הדשן (ח"א קצ"ו), כומר תקיף או שר שיש לו צלם או שתי וערב קבוע בבגדו או בכובע, ובא יהודי כנגדו לכבדו להשתחוות לו ולהסיר מצנפתו מפניו, שרי או אסור?

וכתב התרומה"ד, נראה שטוב לזיזר ולמנוע בכל היכולת מלהשתחוות נגדו בכה"ג. דהשתחויה היא מן העבודה שחייב עליה כרת ומיתות ב"ד לכל ע"ז שבעולם אפילו אינה עבודתה בכך. וכן זכורנו בימי חורפי השכומר מפראסין" שהיה בווינ"א ממונה על כל הנכסים שהיו שם בפראסין, וכל אותן הכומרים שתי וערב קבוע להם בסרבולים, כשהיו היהודים באים אצלו בשביל עסקיהם ידע שלא יכבדוהו בעבור התועבה שכנגדו בפניו, היה רגיל לכפול הסרבול ולכסותה כדי שיוכלו לכבדו.

ומביא התרומת הדשן מתשובת מהר"ר יצחק מאופנהיים שמותר להשתחוות להם ולקום מפניהם ולהסיר הכובע נגדיהם, מאחר שאין עושין עצמן ע"ז ואינם נעבדים אלא מפני גדולתן שהם שרים, לא מפני שתי וערב שלהם. והביא ראה מהסוגיא שלנו, וסיים מההר"י אופנהיים "מ"מ יעצים עיניו בכל היכולת, או יקום טרם בואם". ועי"ש בתרומת הדשן עוד.

עוד הביא התרומת הדשן מהאור זרוע (הלכות ק"ש) כתב דאסור להשתחוות במודים בתפלתו כשהנכרי בא כנגדו עם שתי וערב. וכה"ג אמרין פ"ק דע"ז (י"ב, א) נתפזרו לו מעותיו לפני ע"ז לא ישחה ויטלם, שנראה כמשתחוה לע"ז ואם אינו נראה מותר. ומעין המושך מים לפני ע"ז לא ישחה וישתה מפני שנראה כמשתחוה לע"ז ואם אינו נראה מותר. ופירש"י אינו נראה מותר כגון שפונה לאחוריו או לצדדיו או כה"ג. ובע"ז דבשותה ומלקט מעות שנתפזרו לו שפיר יש לו לתלות שהוא שוחה ומשתחוה בשביל צרכיו ולא בשביל הע"ז, אעפ"כ אסור א"כ שיהא אינו נראה בגוף השתחויה. וה"ה בצלם בבגדו דאע"ג דיש לתלות שבשביל הגדולה משתחוה ולא בשביל הצלם לא שרי.

ושמא י"ל דכשנתפזרו לו מעות ובשותה הואיל ולא שכיחי כולי האי לשחות ולהשתחוות בעיניו ז', ומאן דחזי ליה שוחה ומשתחוה לו מסיק אדעתיה דשבביל המעות או כדי לשתות שוחה, אלא סבור דאי שאלו"ה הוא משתחוה דשכיחי טפי מן האומות, לכך בעיניו אינו נראה בגוף ההשתחויה. אבל בנידון של שרים וכד' שרגילות להשתחוות לשלטונים, חשיב שפיר אינו נראה.

שיש מנעיל ויש מלביש, הם ב' דברים נפרדים ודנו בנפק"מ באדם שהתחייב להלביש אדם מסוים, האם מתחייב אף להעמיד לו נעליים. בנושא זה דנו כבר בעבר בב"ב נג, וכן בתשובות סה, וכדרכנו בטור זה נביא את הדברים ונוסיף כפי ראיית הסוגיא.

בגמ' בב"ב נג הביא רב המנוא ראה לדברי ר"ש ממשנה לגבי קנין חזקה בעבד כנעני ולשון המשנה "כיצד בחזקה נעל לו מנעלו או התיר לו מנעלו או שהולך כליו אחריו לבית המרחץ והפשיטו והרחיצו סכו גרדו והלבישו והנעילו והגביהו קנאו". לכאורה מבואר כדברי לשון המשנה לפנינו, שיש ב' דברים נפרדים "הלבישו" "הנעילו". אמנם ברשב"ם (שם ד"ה והנעילו) כתב שנכתב אגב הלבישו. אולם בשו"ת חיים שאל (ח"א א, עו) רצה לפשוט מלשון המשנה הנזכרת את ספיקו של השער אפרים (ה"ל שו"ת סי' קכד) האם אדם שהתחייב להלביש את חברו, האם חייב אף לקנות לו נעליים. ורצה החיים שאל, לפשוט מדברי המשנה שיש ב' דברים לבוש והנעלה, ואין אחד מחייב את השני. ופלפל בעניין.

אמרו בגמ' בכתובות (סה) אדם חייב לאשתו ג' פעמים בשנה נעליים. ואמרה הגמ', היות ומדובר על מקום הרים, שהנעליים מתבלות מהר. והוסיף התנא להשמיע, שיקנה לרגל, מחמת שמחת החג.

בשו"ת רבי בצלאל זאב (שו"ת הרב"ז נדפס ברומניה תר"ץ, ח"א סי' יב), נשאל ע"י האדמו"ר מביאבוש, בהלכה שיהיו בגדיו של שבת נאים, האם צריך להחליף אף נעליים.

בגמ' בשבת (ק"ג, א) "וכבדתו מעשות דרכיך" ולמדו, שלא יהיה מלבושך של שבת כמלבושך של חול. מעתה הנידון, האם נעליים בכלל מלבוש או לא. אם הם בכלל מלבוש, הרי שצריך להחליפם מחמת כבוד השבת. כענין האמור בבגדים. אולם אם אין הנעליים בכלל בגד, א"צ להחליפם היות ואמרו "מלבושך".

מוכיח מהגמ' בשבת (ק"ג, א), לובש כל מה שיכול ללבוש, וכו' ר"י אומר שמונה עשר כלים, ובין המנין של הכלים אמרו, שני מנעלים. מבואר שנעליים בכלל מלבוש. בשו"ת שער אפרים (המזכר לעיל) הביא את הראיה מהמשנה שלנו לגבי עובד ע"ז, המלביש והמנעיל, את פסל עבודה זרה, עובר בלא תעשה. וממה שהוצרך לומר המנעיל, מוכח שאינו בכלל המלביש. ויש לדחות ע"כ.

וכתב בשו"ת שבות יעקב (שכונת הדחיה של הראיה הנ"ל, שהתנא בא להשמיענו שיתחייב גם על הנעלה בלבד, ואילו היה כוללו בתיבת המלביש, הייתי אומר עד שילביש וגם ינעיל.

בשו"ת רב פעלים (ח"ד אורח חיים סימן יג), השיב, שהסברא מחייבת שאין המנעל בכלל המלבושים שחייב אדם להחליף בגדיו לכבוד שבת. וראה לזה, שבברכת מלביש ערומים שמברך בשחרית, שנתקנה על המלבושים שאדם לובש, לא נכלל בה המנעל, ולכן תיקנו ברכה אחרת להנאת המנעל, והיא ברכת שעשה לי כל צרכי. והוא הדיון לענין זה.

ומכל מקום יש להביא ראיה לזה מהירושלמי שבת (פ"ו ה"ב) "לאו אורחיה דבר נשא למהו ליה תרין סנדלין חד לחולא וחד לשבתא". הרי מפורש שאין צורך ליחד מנעלים לשבת, אלא לובש בשבת המנעלים של ימי החול. וזה ברור. עכ"ת.

והנה בשו"ת הרב"ז (ה"ל), הביא את הוא את הראיה מדברי הירושלמי, אולם ראה זו במחלוקת יסודה. דעת הקרבן העדה, בביאור הירושלמי הנזכר, בניחותא. היינו, שלעולם אין הנהגה שיהיה לאדם ב' סוגי מנעלים אחד לחול ואחד לשבת. וכך הבין רבינו יוסף חיים בעל הרב פעלים. אולם בבאור הפני משה בזאת הסוגיא, בתמיה. היינו, וכי אין דרך שלאדם יהיו ב' סוגי מנעלים שינעל אחד בשבת ואחד בחול. ולדבריו הרי מבואר שיש עניין להחליף את המנעל לצורך כבוד השבת.

מוכיח רבינו בצלאל זאב, מהסוגיא בכתובות, על המשנה (שם סד, ב) נותן לה מנעלים ממועד למועד. ביאר רש"י (ד"ה ממועד) מנעלים חדשים כל שלשת רגלים. וע"ז אמרו, שהתנא עסק במקום הרים שהנעל מתבלה. ואגב השמיע הלכה, שיתן במועד מחמת שמחת הרגל. מוכיח הרב"ז מכאן, שלדעת הבבלי, אין צורך לתת מנעלים לכבוד שבת. (ביותר היה נראה, שהראיה מן מועדים, הרי אין סברא לומר שנעליים מתבלות בחודשי ניסן אייר, יותר מאשר חשון כסלו טבת שבט אדר. ומדוע נותן לה בג' רגלים בזמן שההפרש בין פסח לשבועות הוא הפרש קצר, יותר מאשר סוכות לפסח. בהכרח יש ענין לניתוח נעל במועד, משום שמחת יו"ט. וכתב המאירי על המשנה, באמת במקום שאינו של הרים, נותן לה זוג אחד בשנה ולא יותר. ומוכח שלמד שאין עניין לתת זוג נוסף עבוד שבת.)

במ"ב בהלכות שבת (סי' רסב) הביא את דין החלפת בגדיו לכבוד שבת, בסתם, ולא פירט את נושא הנעליים. מלבד שהביא (סק"ה) בשם האר"י ז"ל "וטוב שלא ילבש בשבת מכל מה שלבש בחול אפילו חלוק". נראה שיש עניין להחליף נעליים לשבת. והנה לגבי איסור הוצאה (סי' שא סעיף טז) בענין לצאת במנעל לקיטע וכו', הביא הרמ"א, ולא ילך אדם יחף בשבת במקום שאין דרך לילך יחף ולא יצא אדם בשבת כמו שהוא יוצא בחול בלתי דבר אחד שיזכור על ידו שהוא שבת ולא יבא לחללו. והביא המח"ב (סק"ט), שאף במקומות שבימות החול הולכים יחף, ובשבת ילבש מנעלים, כדי שיזכור שהוא שבת. והביא מהב"ח, שיש בזה עונג שבת. ומעתה, אם היה עניין להחליף מנעלים מיוחדים לשבת, אין זה קשור לעונג שבת, אלא לכבוד שבת. שהרי העונג מתייחס למה שאדם נהנה או לא. והכבוד מתייחס לעצם מציאות השבת. כמו שכתב המח"ב (סי' רסג) שאף אדם היושב בביתו יחליף בגדיו